

muammoning to'g'ri yechimini topishga yordam beradi; muqobil o'yin – iqtisodiy murosani topish yoki muayyan iqtisodiy vaziyatda optimal chiqish yo'lini tanlash uchun mo'ljallangan.

Uchinchi bosqich – bu olingan bilimlar turli vaziyatlarda qo'llaniladigan rolli o'yin. Taqdimot o'yini (individual, guruhli, jamoaviy) o'zining (guruhli, jamoaviy) loyihasini turli xil ijtimoiy-iqtisodiy rollarni bajarish va iqtisodiy munosabatlar va jarayonlarni ochib berish bilan taqdim etadi; iqtisodiy teatrlashtirish ijtimoiy-iqtisodiy rollar va jarayonlarni bajarishdan iborat; raqobat o'yini ijtimoiy-iqtisodiy rollar va jarayonlarni bajarishdan iborat. Iqtisodiy rollar va jarayonlar; strategiya o'yini (yaqin, uzoq) o'zgarigan iqtisodiy vaziyatlarda olingan bilimlardan foydalanish, o'z faoliyatini boshqalar bilan muvofiqlashtirish, vaziyat o'zgarishiga tezkor reaksiyani rivojlantirishdan iborat.

Strategiya o'yini – bu nafaqat hikoya chizig'ini tushunishni, balki o'zaro rozi bo'lgan, rollarni taqsimlaydigan, harakatlarni birlashtirgan, individual tanlov qiladigan va jamoaviy qarorni muhokama qilishda ishtirok etadigan barcha o'yinchilarning o'ziga xos, izchil umumiy faoliyatini ham o'z ichiga olgan murakkab ko'p o'lchovli faoliyat. Strategiya o'yini oddiy o'yinning barcha tarkibiy

qismlariga ega: g'oya, o'yin rollari, sujet, o'yin harakatlari va natija [6,7].

Strategik o'yin, agar uning ishtirokchilari o'z harakatlarining mumkin bo'lgan natijalarini oldindan ko'ra olsalar, muammoni hal qilishning nostandart usullarini topa olsalar va harakatlar ketma-ketligini rejalashtira olsalargina mumkin bo'ladi. Bunday o'yinlar intellektual qobiliyatlarni, mantiqiy fikrlashni, tasavvurni rivojlantirishga va bolalarning nutq tajribasini boyitishga yordam beradi.

Xulosalar. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, dastlabki iqtisodiy tajriba palitrasi ma'lum bir iqtisodiy soha tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan asosiy g'oyalar to'plamidan iborat; vaziyatni tahlil qilish, ijtimoiy-iqtisodiy asosga asoslangan asosiy iqtisodiy harakatlarni shakllantirish va ularning rivojlanishini qidiruv faoliyatida topish qobiliyati – bu birinchi navbatda strategik o'yinlar tomonidan yaratiladi. Demak, iqtisodiy bilim berishning samarali yo'llaridan biri – bu iqtisodiy tafakkurni yuksaltirishga oid o'yinlardan foydalanishdan iborat bo'lib, mashg'ulotlarda ulardan mosini tanlab va uni tahlil qilib, tarbiyalanuvchilarning iqtisodiy tafakkuri rivojlantiriladi. O'yin orqali olib boriladigan mashg'ulotlar maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi uchun tabiiy jarayondir. O'yin, shuningdek, iqtisodiy ta'limning samarali vositalaridan biridir.

Adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilish" nutqi 2017-yil 19-oktabr.
2. O'zbekiston Respublikasining qonuni. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida. -T.: 2019, 16- dekabr, O'RQ-595-son. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son).
3. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun davlat o'quv dasturi. /Takomillashtirilgan ikkinchi nashr /. –Toshkent: 2022.
4. Quchqorova N.M, Nuraddinova R.S. Ilk qadam davlat o'quv dasturi namunasida o'tkaziladigan mavzuli faoliyatlarni tashkil etish. - O'quv qo'llanma. Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy. –Toshkent: "Bookmany print", 2022. 75-b.
5. Haydarova D.R. (2020.) Pragmatik analysis of the linguistic of person-referencing deixis and pronouns referring to it in the uzbek language. Journal of Critical Reviews, 7(5), 350-354.
6. Имомова Ш.М., Норова Ф.Ф. Учебные методы организации спортивно-оздоровительных мероприятий в образовательных учреждениях// вестник науки и образования, 2021. № 9 (112). часть 2. -С.38.
7. Islomov A., Egamov E. Iqtisodiy ta'limotlar tarixi. Ma'ruzalar matni. -T.: "Iqtisod-moliya", 2009.
8. www.ziynet.uz
9. www.lex.uz
10. www.pedagog.uz

REZYUME. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy bilimlarini rivojlantirish uchun maktabgacha ta'lim tashkilotida o'yin faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari va turlari ko'rib chiqiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy bilimlarini rivojlantirishga yordam beradigan eng samarali o'yin faoliyatini aniqlash haqida ma'lumotlar beriladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассмотрены особенности и виды игровой деятельности в дошкольной образовательной организации по развитию экономических знаний дошкольников. Дана информация об определении наиболее эффективной игровой деятельности, способствующей развитию экономических знаний дошкольников.

SUMMARY. This article considers the specific characteristics and types of game activities in a preschool educational organization for the development of economic knowledge of preschool children. Information is given on determining the most effective game activities that help to develop economic knowledge of preschool children.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИ ИННОВАЦИОН ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИДА ЁНДАШУВЛАР

Х.И.Аляминов - педагогика фанлари номзоди, доцент
Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети

Таянч сўзлар: шахсга йўналтирилган, аксеологик, фаолиятли, якка тартибдаги, касбий-технологик, контекстли, билимли, вазидали.

Ключевые слова: личностно-ориентированный, аксеологический, функциональный, индивидуальный, профессионально-технологический, контекстуальный, знание, задача.

Key words: personality-oriented, aseological, functional, individual, professional-technological, contextual, knowledge, task.

Олий таълим муассасаларида инновацион тадбиркорлик фаолиятини шакллантириш ва уни ишлаб чиқариш корхоналари билан корпоратив бирга ишлаш йўллари аниқлашда ўзига хос имкониятлар эшигини очиши аниқ. Бу икки томонларнинг яъни иш берувчи корхона билан бўлажак ишчи талабалик давридан бошлаб корхона буюртмасини бажаришга

каратилиб икки томон манфаатларини ҳисобга олиш механизмларини ишлаб чиқиш куннинг долзарб муаммоларидан бири бўлиб келмоқда.

Тадбиркорлик, хусусан бозор муносабатларида талабанинг ижтимоий фаолияти эркин ижодкор шахсни камол топтиришга йўналтирилган бўлиб, бу уларда ташаббускорлик, тадбиркорлик, ишбилармонлик,

оламни ўзлаштиришдек хусусиятларни шакллантиришдан иборат. Тадбиркорлик билан шуғулланишнинг ҳуқуқий, иқтисодий, маданий-ахлоқий асосига етакчи сифат берувчи фаолият субъектларининг психологик тавсифномаси ҳисобланади. Тадбиркорлик билан шуғулланган талаба бўладими ёки бошқа шахслар ижтимоий психология тамойилларига асосланади, сабаби, инсон ҳўжалик юритиш субъекти сифатида иқтисодий хулқ-атвор, қарор қабул қилиш, иқтисодий танлаш, таъсир кўрсатувчи феноменлардан хабардор бўлиши лозим.

Тадбиркорлик шахси ва унинг фаолияти қатор мутахассислар томонидан таърифланади. Психолог олим А.А.Крилов ва унинг издошлари тадбиркор шахсининг психологик қиёфасини катта 3 та блокга ажратиб кўрсатишга ҳаракат қилишган:

1. Интеллектуал блокда чуқур билимга эгалик, реал фантазияга эга бўлиш, ҳаёлнинг ва интуициянинг ривожланганлиги, креативлик, фикран келажак режаларини туза олиш;

2. Коммуникатив блокда ходимлар билан тез мулоқотга кириша олиш, ижтимоий одоб доирасида бошқа одамлар билан муомала ўргатишга қобилиятлилик ва тайёрлик ҳамда шу ўринда оқимга қарши бора олиш қобилияти;

3. Мотивацион блокда таваккалчиликка мойиллик(ички назорат локус), курашиш ва енгиб чиқишга интилиш, ўз-ўзини фаоллаштириш ва жамоатчилик ҳурматиға сазовар бўлишга эҳтиёж сезиш, муваффақиятсизликдан қочиш мотивини устунлигига эришиш [1:553-554].

Австралия иқтисодчиси Й.Шумпетер тадбиркор ҳақида қуйидагича таъриф беради “тадбиркор бу инноватор, иқтисодий тенгликни йўқ қилувчи ва ривожланишни тезлаштирувчидир”. Унинг фикрича, ўзининг жуда катта маблағини сарфлай оладиган инсонгина таваккалчиликка мойил бўлади [2:134].

Тадбиркор шахсининг мотивацияси тўсиқларни енгиб ўтиш орқали муваффақиятга эришишга қаратилган бўлиши лозим. Ўз ишини мустақил олиб бориши, рақобатчилик, мусобақадан, ўз-ўзи билан курашишдан қочмаслиги, ижодий фаолиятидан қувониши лозим.

Доимо муваффақиятга эришаётган тадбиркорларнинг шахсий тавсифномасини ўзбекистонлик олимлар қуйидагича ажратиб кўрсатадилар:

- қўйилган мақсадларга эришишда сабр ва матонат;
- доимо имконият топишга ҳаракат қилиш ва ташаббус кўрсатиш;
- сифат ва самарадорликка қараб тинмай ҳаракатда бўлиш;
- қисқа муддатли масалалар ечишни, мақсадга қараб ҳаракат қилиши; ғоянинг доимо ривожланиб боришини олдиндан кўра билиш;
- тадбиркорлик фаолиятининг фақатгина бизнес соҳасини эмас, балки мумкин қадар бошқа соҳаларни ҳам доимо таҳлил қилиш, режалаштириш ва олдиндан кўра олиш.

Олий таълим муассасалари талабаларини инновацион тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишнинг асосий йуналишлари, мақсад ва тамойилларини аниқлаш муҳим ҳисобланади. Бўлажак мутахассисларни тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишда қуйидаги замонвий ёндашувларни қўллаш самарали натижа беради. Улар: шахсга йўналтирилган; аксеологик; фаолиятли; яқка тартибдаги; касбий-технологик; контекстли; билимли ва вазифали ёндашувларни келтириш мумкин.

Шахсга йўналтирилган ёндашув – бўлажак мутахассисларнинг шахсий имкониятларини ривожлантиришни назарда тутиб, касбий таълим тамойилларини ўзгартиради. Шахснинг ички

кучларида, унинг маънавий ва ақлий имкониятларини, инновацион, ижодий жараёнларини амалга ошириш қобилиятлари, касбий вазиятларда ўз ўрнини топиш қобилиятларини ривожлантириш ётади. Шахснинг касбий билимлари, кўникмалари ва сифатларини шакллантириш асосида шахснинг касбий мажбуриятларини бажариш имкониятлари ортади.

Борлиқнинг соддалашган, кучайтирилган аксини яратиш, яъни ундаги лавҳаларни юзага келтириш-яратиш- шакллантириш- ҳосил қилиш - шахсий ва касбий ривожланишнинг моҳиятини ёритиб берса, унинг мақсади - уни қиёфа моделлардан қайта тиклашдан иборат.

Шахсга йўналтирилган ёндашувнинг моҳияти ўқитиш жараёнида таълим берувчининг субъектив нуқтаи назарларини амалга оширишдан иборатлигини олима И.С.Якиманская ўз тадқиқотларида келтириб ўтади. Лекин бу таълим олувчи ўқитиш жараёнининг субъекти эмас, балки олдиндан субъектив тажрибани етказувчи саналади.

Яқка тартибдаги ёндашув – таълим ва тарбия жараёнида талабаларнинг яқка тартибдаги хусусиятларини, психофизиологик хусусиятларини, билиш имкониятларини, махсус билимлари ва қобилиятлари, эҳтиёжлари ва қизиқишларини ҳисобга олиш саналади. Бўлажак мутахассисларни тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишда шахсий ёндашув билан яқка тартибдаги ёндашувлар бир хил эмас. Яқка тартибдаги ёндашув ўқитиш жараёнини ташкил этишда ҳар бир талабанинг билим олиш имкониятларини ҳамда шахсий хусусиятларини аниқлаш, мана шу хусусиятга тўғри келувчи ўқитиш услублари билан шакллари танилаш, улар таълим олувчи талабалар билан педагогик муносабатларда ҳисобга олишни назарда тутати.

Аксиологик ёндашув – Олий таълим муассасалари талабаларида дунёга, ўзига, инсон ва касбий фаолият мутахассислари сифатидаги муносабатини белгилаб берувчи касбий ва умуминсоний қадриятлар тизимини шакллантиришга йўналтиришлардан иборат.

Талабаларда тадбиркорлик фаолиятини шакллантиришда аксиологик ёндашув ниҳоятда муҳим саналади. Аксиологик ёндашувда талабаларда касбий сифатларини, тадбиркорлик фаоллигини шакллантиришда, меҳнат фаолиятига эҳтиёжни шакллантиришга, уларда меҳнатга муҳаббатни, олдиға қуйган мақсадига эришишга ҳаракат қилишга тарбиялашга, мустақил қарор қабул қилишга тайёрлаш, касбий ўсиш ва кенг касбий ривожланишга ҳаракат қилишга тарбиялашга ёрдам беради.

Педагогик жараёнинг сифати ва самарадорлиги талабаларни ўқув фаолиятиға қизиқтиришға боғлиқ бўлган **фаолиятли ёндашувни** талаб этади. Фаолиятли ёндашувда талабалар томонидан ижтимоий ва касбий тажрибани ўзлаштириш, техник вазифаларни ва қобилиятни ривожлантириш ишлари амалға оширилиб, ўз-ўзига ва дунёға муносабатлар тизими шакллантирилади. Талаба тадбиркорлик фаолиятини қай даражада эгаллаганлигига қараб тадбиркорлик фаолиятини шуқур эгаллаган касб эгаси сифатида шаклланади ва ишлаб чиқаришда мазкур фаолиятларини қўллана олишға қодир мутахассисға айланади.

Талабаларда касбий тайёргарлик жараёни анъанавий тарзда икки босқичдан иборат бўлади: берилаётган ахборотларни ўзлаштириш ва эгаллаган ахборотларини қўллаш яъни амалиётда қўллаш. Мазкур босқичлардан биринчисидан иккинчисига ўтиш мураккаб ўтади чунки, бу ўзлаштирилган ахборотларни қўлланишда узоқ муддатли мослашувни талаб қилади, сабаби, билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш, талабаларнинг фаоллигига йўналтирилган ўқув фанлари сифатида эмас, балки ишлаб чиқариш

масалаларини ҳал қилиш воситалари сифатида қатнашади. Бунда ўзлаштирилаётган тадбиркорлик билим, кўникма ва малакалари ўқувчиларни экспериментал ўқитиш жараёнида касбга йўналтириб ўқитишни ташкил этиш воситасида тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлган масалаларни ва муаммоларни ечиш воситаларига айланишишни таъминлайди.

Касбий технологик ёндашув - маданий, шахсий, аксеологик, фаолиятли ва контекстли ёндашувларни ўз ичига олади.

Касбий технологик ёндашув касбий таълимнинг икки хил табиатини ҳисобга олувчи ўқитишнинг тизимили жараёнини ташкил қилишга имкон берувчи ишлаб чиқариш ва касбий педагогик қонуниятлар бўйича ривожлантиради. Сабаби, касбий педагогик ёндашув учун касбий таълим дастурларини амалга оширишга қадриятли-мақсадли йўналтирилганлик хос бўлиб, мутахассислик касбий фаолиятнинг асосий турлари ва назарий асослари унинг мазмунини ташкил этади.

Замонавий рақобатбардош мутахассисларнинг касбий шаклланишини таъминлаш ва у асосда ишлаб чиқилган касбий-технологик ўқитиш тизимида ўз аксини топишга ва амалга оширилишини кўрсатишга касбий-технологик ёндашув кенг имконият яратиб беради.

Фаолиятли ёндашув “билимли” ва “вазифали” ёндашувларнинг ўрнини боса олмайди. Чунки турли хил тажриба асосида шаклланган, назарий асослари

билан ажралиб турувчи бу ёндашувлар бўлажак тадбиркорларнинг сифатларини ривожлантиришга хизмат қилади ва шунинг учун ҳам улар тенг ҳуқуқли ҳисобланади. Алоҳида олинганда эса бир томонламадир. Фаолиятли ёндашувни амалга ошириш учун зарур шароитлар ва асосларни “билимли” ва “вазифали” ёндашувлар яратади. Улар ўқитишнинг ахборот-назорат қилувчи функциялари ва тарбиялашнинг меъёрий тартибга солувчи функциялари таъсирида қарор топган.

Олий таълим муассасаларида талабаларни тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишда фаолиятли ёки “контексли” ёндашув қўлланилади. Унда у ролли, тадбиркорлик ва ишбилармонлик ўйинларини тренингларни ўтказиш, кейс-топшириқларни ечишни, бизнес-режаларни тузишни назарда тутади. Мазкур ёндашув талабаларга ўқув фаолиятидан тадбиркорлик фаолиятига ўтишни, тадбиркорлик онгини ривожлантиришдан тадбиркорлик сифатларига ўтишни енгиллаштиради.

Бугунги кунда ОТМлар тажрибаларини ўрганиш, жаҳон андозалари асосида таълим сифатини ошириш, замонавий билим ва кўникмаларни шакллантириш, моддий-техник базаси, хусусан ўқув ва илмий лабораторияларни такомиллаштириш, олий таълим муассасаларига ёшларнинг жалб этилишини тобора ошириб бориш қабиларда ўзининг ёрқин ифодасини топмокда.

Адабиётлар

1. Крылов А.А. Психология: учебник/2-е изд., перераб.и доп. -М.: 2011. -С. 752.
2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. - Москва: “Директ-Медиа”, 2007. -С. 400, 575.

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада бўлажак мутахассисларни тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишда замонавий ёндашувларни қўллаш самарали натижа бериши ҳақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ. В данной статье высказывается использование современных подходов которые дают эффективные результаты в подготовке будущих специалистов к предпринимательской деятельности.

SUMMARY. The article deals with modern approaches. The use of modern approaches will give effective results in preparing future specialists for entrepreneurial activity.

BOSHLANGICH SINF O'QUVCHILARI NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI VA USULLARI

G.B.Babasheva – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.v.v.b*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: mashq, kreativlik, so'zlar zanjiri, “kim topqir?”, ohangdosh, ma'nodosh.

Ключевые слова: упражнения, креативный, словарные цепи, «кто находчивый?», мелодия, смысл.

Key words: exercise, creative, word chains, “who is knows?”, melody, meaning.

Lug'at ustidagi ishlar nutq o'stirish va fikrlashni rivojlantirishning dastlabki bosqichi bo'lib, yozma ish materiali sifatida qaratiladi. So'z ustida ishlash jarayonida bir xil qo'shimchali yoki asosdosh so'zlar; ohangdosh so'zlar; ma'nodosh so'zlar; shakldosh so'zlar; zid ma'noli so'zlar; ko'p ma'noli so'zlar topish; berilgan so'zlarni qatnashtirib gap tuzish kabi og'zaki mashq turlari qo'l keladi. Masalan:

1. Bir xil qo'shimchali yoki asosdosh so'zlarga oid mashqlar. Bunda o'quvchilarga aynan bir qo'shimcha asosi har xil bo'lgan yoki turli qo'shimchalar bir xil asosga qo'shilishiga doir topshiriqlar beriladi (masalan, qumloq, toshloq, suvloq). Bu borada “Kim topqir?” usuli samarali bo'lib, o'zbek tilida faol qo'llaniladigan arab, fors tillaridan o'zlashgan so'zlarning o'ziga xos xususiyatlarini anglab, ularni nutqda o'rinli qo'llashga o'rgatadi. Xususan, *xabar* – *axbor* (*xabarlar*), *axborot* (*jamlangan xabarlar*), *muxbir* (*xabarchi*) kabi.

2. Ohangdosh so'zlarga doir mashqlar. Masalan, so'zlar ma'nosini bir harf qo'shish bilan o'zgartirish tarzidagi grammatik o'yinlardan foydalanish mumkin (...il,...it;...oy,...ol;...ul,...un; ...o'z,...o'nkabi).

3. Ma'nodosh so'zlarga oid mashqlar. Bunda o'rganilayotgan asar matnidagi ma'nodosh so'zlarni topish; so'zlarning ma'no tovlanishlarini aniqlash (aynan qaysi

so'z berilgan gapga mos kelishini nuqtalar o'rniga qo'yish tarzida); biror kichikroq matndan qaysi so'z notanish bo'lsa, ularni alifbo tartibida shakllantirib izohlash yoki ma'nodosh so'zlarga mos zid ma'noli so'zlar qatorini yozish tarzida ham jarayonni tashkil etish mumkin. Ma'nodosh so'zlar bilan ishlashda “So'zlar zanjiri” usuli ham tafakkurni charxlaydi. Masalan, *katta* – *ulug'* – *buyuk* – *zo'r* – *azim* – *yirik* – *gigant* va boshq.

4. Shakldosh so'zlarni aniqlashga oid mashqlar. Shakldosh so'zlar ishtirok etgan bir necha gaplar asosida masalaga mantiqan yondashiladi. So'z aniqlanib, ma'nosi izohlanadi. Jumladan, *band* (f.-t.) – *bo'sh emas*; *band* (f.-t.) – *dasta*, *tutqich*; *bo'g'in*; *band* (f.-t.) – *hujjatning raqamlangan qismi*; *band* (f.-t.) – *tugun*, *bog'lov*[1] kabi.

5. Qarama-qarshi ma'noli so'zlar topishga oid mashqlar. Buning uchun zid ma'noli so'zlar ishtirok etgan maqollardan foydalanish juda qulay. Misol uchun, “*Yaxshi so'z* – *jon ozig'i*, *yomon so'z* – *bosh qozig'i*”, “*Jahl* – *dushman*, *aql* – *do'st*”. Shuningdek, asar qahramonlariga oid xususiyatlar qatorini shakllantirish vazifasi ham bu borada yaxshi samara beradi. “*To'g'ri* va *Egri*” ertagi qahramonlariga oid sifatlar:

To'g'ri – *mehnatsevar*, *oqko'ngil*; *Egri* – *dangasa*, *ichiqora* va h.k.